

DE LEEFOMSTANDIGHEDEN VAN DAK- EN THUISLOZEN EN VAN MENSEN ZONDER WETTELIJKE VERBLIJFSVERGUNNING: EERSTE RESULTATEN

Ingrid Schockaert en Ides Nicaise

Inleiding

Zowel de Belgische overheden als de Europese Unie besteden heel wat aandacht aan het ontwikkelen van indicatoren over armoede en sociale uitsluiting. Men heeft met het oog hierop eveneens een aantal instrumenten ontwikkeld. De EU Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) is wellicht het belangrijkste instrument om kennis te vergaren over armoede en sociale uitsluiting en de evoluties te monitoren vanuit een nationaal of Europees perspectief. Toch blijven er een aantal kritische vragen bij het gebruik van dit soort databronnen voor het opstellen van indicatoren rond leefomstandigheden en voor armoede indicatoren in het bijzonder.

Een belangrijke doelstelling van ons onderzoek was een analyse te maken van de *oorzaken* van niet- of ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen in de EU-SILC survey en de mogelijke *gevolgen* hiervan voor de representativiteit van de surveyresultaten. De niet- of ondervertegenwoordiging van groepen heeft te maken met de methode van steekproeftrekking, de contactname met de respondenten en het verkrijgen van hun medewerking. Bovendien kunnen respondenten tijdens het interview afhaken of, indien het om een panelstudie gaat waarbij respondenten op verschillende tijdstippen ondervraagd worden, kunnen ze ook uitvallen tussen bevragingen in. Tenslotte zijn de vragenlijsten afgestemd op de middenmoot van de huishoudens, waardoor belangrijke aspecten van de leefsituatie van bepaalde subgroepen niet bevraagd worden. Het Steunpunt Armoedebestrijding¹ en het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO)² hebben een onderzoek besteld om te proberen deze leemte op te vullen, zoals werd voorzien in het Federaal Plan Armoedebestrijding³. Het onderzoek omvat verschillende luiken: een studie van de selectieve non-respons

---

¹ www.armoedebestrijding.be

² www.belspo.be

³ http://www.mi-is.be/be_nl/02/federaal%20plan%20armoedebestrijding/index.html

en uitval in het EU-SILC panel, een inventaris van groepen die tussen de plooiën van het huishoudpanel vallen, een aanpassing van de vragenlijsten en een pilootenquête bij twee groepen 'verborgen armen'.

Sommige groepen met een hoog armoederisico maken inderdaad al bij voorbaat geen deel uit van het steekproefkader. Behalve de onderschatting van het gemiddeld armoedecijfer (14,8%), kan dit ertoe leiden dat beleidsmakers maatregelen gaan nemen aan de hand van gegevens die mogelijk een vertekend of fout beeld geven van de werkelijkheid.

Dak- en thuislozen, en mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning zijn bijvoorbeeld uitgesloten van de EU-SILC enquête. Immers, in België baseert de Algemene Directie Statistiek en Economisch informatie van de FOD Economische Zaken (ADSEI, vroeger bekend als Nationaal Instituut voor de Statistiek) zich op het Rijksregister om een steekproef van de bevolking te bevragen in een face-to-face enquête. Daarom is een aanvullende enquête, aangepast aan deze twee doelgroepen, de moeite waard. De enquête werd (in overleg met ADSEI) uitgevoerd door het HIVA met medewerking van het enquêtebureau IPSOS. Onderhavige paper beperkt zich verder tot het onderdeel van het onderzoek met betrekking tot deze aanvullende enquête. De enquête werd in het voorjaar van 2010 uitgevoerd bij 275 dak- en thuislozen en 170 mensen zonder papieren. Met een aangepaste vragenlijst, en in samenwerking met hulporganisaties om deze groepen te bereiken, werd gepeild naar hun inkomen, huishoudsamenstelling, arbeidsmarktparticipatie, woonsituatie, gezondheid en aspecten van sociale integratie. In deze paper bespreken we de profielschets van dak- en thuislozen en van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning zoals die uit de bevraging naar voor komt.

Laat het echter duidelijk zijn dat het hier slechts gaat om een "schets" van de leefomstandigheden van deze bevolkingsgroepen – een gedetailleerde analyse van de gegevens gaat het kader van dit onderzoek te buiten. Bovendien moeten we in gedachten houden dat we via quota hebben getracht een zo breed mogelijk deel van de doelpopulaties te bereiken, maar dat we niet beschikken over een onvertekende steekproef. Jongeren, mannen, en vreemdelingen van Oost-Europese, Aziatische en Latijns-Amerikaanse afkomst zijn vermoedelijk ondervetegenwoordigd in onze steekproeven. We onthouden ons dan ook van uitspraken over het significantieniveau van statistische metingen, die moeten beschouwd worden als louter tentatief. Enkele bronnen van vertekening zijn bijvoorbeeld:

- de zeer moeilijke bereikbaarheid van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning en van mensen met een verslaving;
- het feit dat de meeste respondenten via hulporganisaties gecontacteerd werden (waardoor zowel de meer zelfredzamen als de extreem uitgesloten mensen niet bereikt werden);
- de taalbarrières (aangezien men op voorhand vaak niet wist welke de moedertaal van de respondent was, had men niet steeds de juiste tolk bij de hand, waardoor contacten verbroken werden).

In sectie 1 beschrijven we de dak- en thuislozen in onze studie naar demografisch profiel, woonsituatie, inkomen, arbeidsmarktparticipatie, onderwijsprofiel en gezondheidsprofiel. In sectie 2 bespreken we deze eigenschappen van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning. We maken, waar mogelijk, het onderscheid tussen mannen en vrouwen.

1. Een profielschets van de leefomstandigheden van dak- en thuislozen

1.1. Het demografische profiel van dak- en thuislozen in de steekproef

In onze steekproef hadden we 61% mannen en 39% vrouwen. Het aandeel vrouwen in onze steekproef lag boven de waarde die we verwachtten op basis van materiaal uit andere bronnen.

Tabel 1. De leeftijd van dak- en thuislozen in de steekproef

	<i>Minimum</i>	<i>25e percentiel</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>75e percentiel</i>	<i>Maximum</i>
Mannen	18	29	41	39.84	48	80
Vrouwen	18	27	38	37.53	46	66
Totaal	18	28	39	38.95	47	80

De mannen in de steekproef hadden een leeftijd tussen 18 en 80 jaar, met een gemiddelde leeftijd van bijna 40. De helft van hun was echter tussen de 29 en de 48 jaar. De leeftijd van de vrouwen lag tussen 18 en 66 jaar. De helft was tussen 27 en 66 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 37.5 jaar.

Tabel 2. Huishoudsamenstelling van dak- en thuislozen in de steekproef

	<i>Alleenstaand</i>	<i>2 personen</i>	<i>3 personen</i>	<i>Meer dan 3 personen</i>
Mannen	86.3	5.3	0.6%	7.8%
Vrouwen	58.8%	25.2%	9.3%	6.7%
Totaal	78.9%	13.1%	2.5%	5.5%

De overgrote meerderheid van de respondenten was alleenstaand. Dit is zowel voor mannen als voor vrouwen het geval, maar het aandeel is aanzienlijk groter bij mannen dan bij vrouwen (86.3% bij mannen ten opzichte van 58.8% bij vrouwen). Tweepersoonshuishoudens komen dan weer zelden voor bij mannen (5.3%) terwijl een kwart van de vrouwen met twee leeft. De rest (8% van de totale steekproef) leeft in een huishouden met meerdere personen. Dit is het geval voor 16% van de vrouwen en 8.4% van de mannen.

In totaal hebben 14.9% van de respondenten kinderen die leven in hetzelfde huishouden. Bij mannen blijft dit beperkt tot ongeveer 4%, maar bij vrouwen loopt dit percentage op tot 31.7%! Met andere woorden, de meeste niet alleenstaande vrouwen leven samen met hun kinderen.

1.2. De woonsituatie van dak- en thuislozen in de steekproef

De meeste respondenten werden gecontacteerd in een instelling (bijna 83%), terwijl we enkele personen aantreffen die als kosteloze inwoners in een woning overnachtten, en bijna 15% die op straat leefden⁴. De contacten met vrouwen concentreren zich meer dan die van mannen in een instelling.

Tabel 3. De woonsituatie van dak- en thuislozen in de steekproef

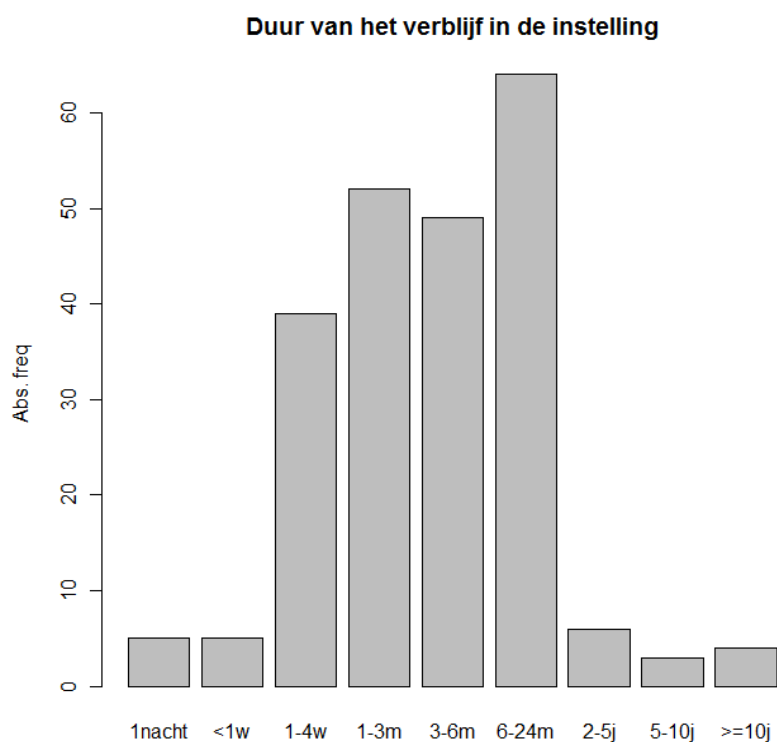
	Instelling	Woning	Op straat
Mannen	78.5%	4.0%	19.6%
Vrouwen	89.7%	0.5%	10.8%
Totaal	82.9%	3.2%	14.8%

Figuur 1 toont aan dat de meeste respondenten in een instelling er al tussen 3 maanden en 2 jaar verblijven. Eén derde verblijft er al langer dan 6 maanden. De meesten overnachten er dagelijks (88,1%) en 9.2% logeert vier tot zes keer per week in de instelling. We merken echter op dat het aandeel respondenten dat permanent in een instelling verblijft, waarschijnlijk overschat is aangezien deze mensen gemakkelijker bereikbaar zijn dan mensen die slechts occasioneel in een instelling verblijven.⁵ Internationale studies suggereren dat de overgrote meerderheid (tot 4/5) van de daklozen snel uit deze situatie ontsnapt en er niet meer naar terugkeert.

Het overgrote deel van de dak- en thuislozen (85%) betaalt voor de overnachting, waarbij voor 80% dit bedrag minder dan 27 euro bedraagt. Ook werkt of klust zo'n 30% van de respondenten naar eigen zeggen in ruil voor een overnachting, al dan niet vrijwillig.

⁴ In de bevraging werd de mogelijkheid gegeven naast de gedefinieerde woonsituaties ("in een instelling", "in een woning" of "op straat") ook een "andere" woonsituatie op te geven. Wanneer deze optie werd gegeven ging het altijd om een tijdelijk onderdak in een pand of een andere beschutte plaats ofwel bij vrienden. Zij werden ondergebracht in de categorie "woning" of "Op straat".

⁵ Dit heeft te maken met de zogenaamde 'stock sampling' benadering. Stel dat alle enquêtes in een instelling op één willekeurige dag in een jaar plaatsvinden, en dat alle aanwezige gasten aangesproken worden: wie het ganse jaar door in de instelling verblijft heeft 365 kansen op 365 om in de steekproef te zitten, terwijl wie er slechts één dag verblijft slechts 1 kans op 365 heeft.

Figuur 1. Duur van het verblijf in een instelling voor dak- en thuislozen

De woonsituatie van daklozen buiten instellingen varieert sterk.⁶ Tabel 4. geeft aan dat ongeveer een derde in een verlaten pand verblijft, een derde op straat, onder een brug of in het park en een derde occasioneel bij vrienden of familie. De rest vindt een toevluchtsoord in kelders, parkings, inkomhallen, metros, stations of winkelcentra. Deze slaappleatsen zijn relatief stabiel. Ongeveer 20% verblijft al minstens 1 jaar op dezelfde plaats en bijna 60% minstens een maand.

Tabel 4. Slaappleats van vorige nacht van daklozen

<i>Slaappleatsen</i>	%
Kelder, zolder, parking	5 (8.3%)
Inkom van een gebouw	2 (3.3%)
Verlaten pand	15 (25%)
Metro, station, winkelcentrum	8 (13.3%)
Op straat, onder een brug, park	16 (26.6%)
Andere (meestal bij vrienden of familie)	14 (23.3%)

⁶ Om het effectief te vergroten analyseren we de woonsituatie van de dakloze mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning samen met deze van andere daklozen.

Tabel 5 geeft aan dat slechts iets meer dan de helft van deze daklozen toegang heeft tot drinkbaar water, en nog minder een warme drank kan verkrijgen. Voor de helft behoort een toilet tot de voorzieningen, terwijl minder dan een derde toegang heeft tot een wasgelegenheid.

Tabel 5. Toegang tot basisvoorzieningen van daklozen

<i>Voorzieningen</i>	<i>Toegang</i>
Drinkbaar water	53%
Warme drank	35%
WC	50%
Wasgelegenheid of douche	31%

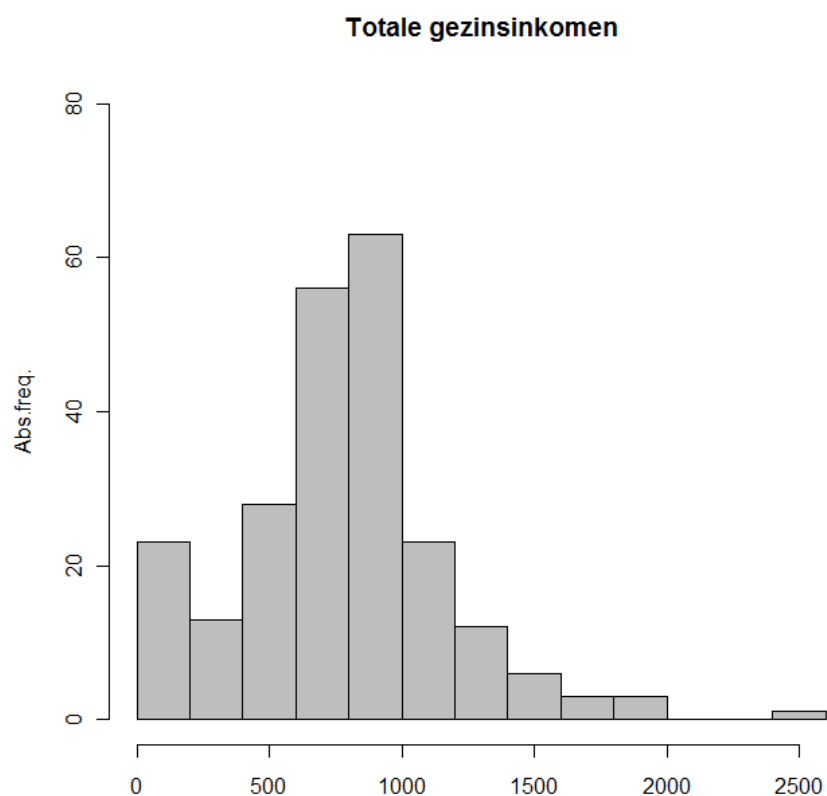
Als we hen vroegen waarom ze niet of zelden gebruik maken van een opvangcentrum, werd een gebrek aan plaats door 26% van de respondenten als reden aangehaald, 18% vond een instelling te duur en 16% had slechte ervaringen. Anderen haalden aan dat het reglement hen niet zinde, dieren niet toegelaten waren of dat ze liever op straat leefden dan in een instelling. Deze laatste redenen vonden we echter niet terug bij dakloze mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning. "Andere redenen", waaronder conflicten of angst voor een uitzetting uit het land werden ook vaak opgegeven (33%)⁷.

1.3 Het inkomen van dak- en thuislozen

Figuur 2 geeft de verdeling van het totale gezinsinkomen weer⁸. We zien dat deze verdeling een bimodale vorm heeft met een concentratie van respondenten met een heel laag maandelijks inkomen onder de 200 euro en een concentratie van respondenten met een inkomen tussen de 800 en 1000 euro. Het deel van de bevolking met een inkomen hoger dan 1000 euro inkomen is beperkt: de helft van de respondenten heeft een inkomen onder 790 euro per maand en meer dan $\frac{3}{4}$ lager dan 1000 euro (Tabel 6).

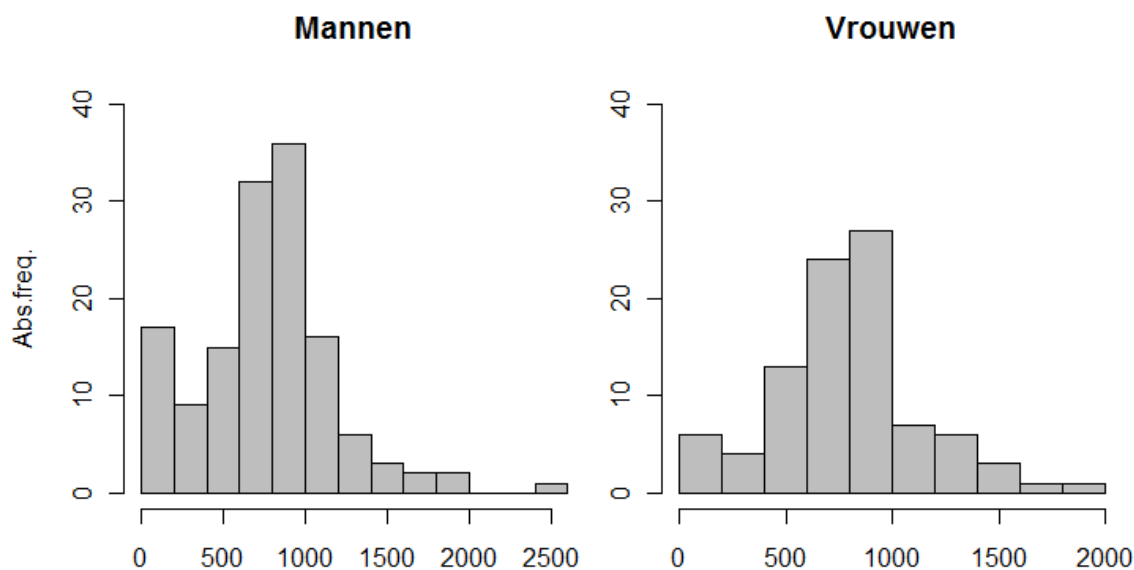
⁷ De respondent kan verschillende redenen aanhalen.

⁸ We baseren onze analyse op de vraag naar het totale gezinsinkomen vorige maand. We toonden in hoofdstuk 6 aan dat deze vraag minder ontbrekende antwoorden bevatte en in een hoger gemiddeld inkomen resulteerde dan het inkomen gemeten aan de hand van de som van de inkomens uit verschillende bronnen.

Figuur 2. Inkomensverdeling van dak- en thuislozen

Figuur 3 toont aan dat de inkomensverdeling van vrouwen en mannen algemeen sterk met elkaar overeenstemt. Toch situeren vrouwen zich minder dan mannen in de extreem lage inkomenscategorie en ook de grens voor de 25% laagste inkomens ligt aanzienlijk hoger bij vrouwen dan bij mannen (632 euro t.o.v. 495 euro) (Tabel 6.).

Figuur 3. Inkomensverdeling van dak- en thuislozen, naar geslacht

Figuur 4 geeft de samenstelling van het gezinsinkomen weer. Deze analyse is gebaseerd op de vraag naar het inkomen uit verschillende bronnen en beperkt zich tot dat deel van de respondenten dat aangeeft een inkomen te hebben uit minstens één van de vermelde bronnen⁹. Van donker naar licht geven de staafjes het aandeel van het inkomen uit arbeid, uitkeringen, transfers^{10**} en andere door de respondent te vermelden bronnen aan. We analyseren deze bijdragen afhankelijk van het inkomensniveau van de respondent.

Tabel 6. Inkomensverdeling bij dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Min.</i>	<i>1ste kwadrant</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>3de kwadrant</i>	<i>Max.</i>
Totaal	4	590	790	801.7	999	2500
Mannen	10	495	785	785.3	999	2500
Vrouwen	4	632	797	826.5	998	1900

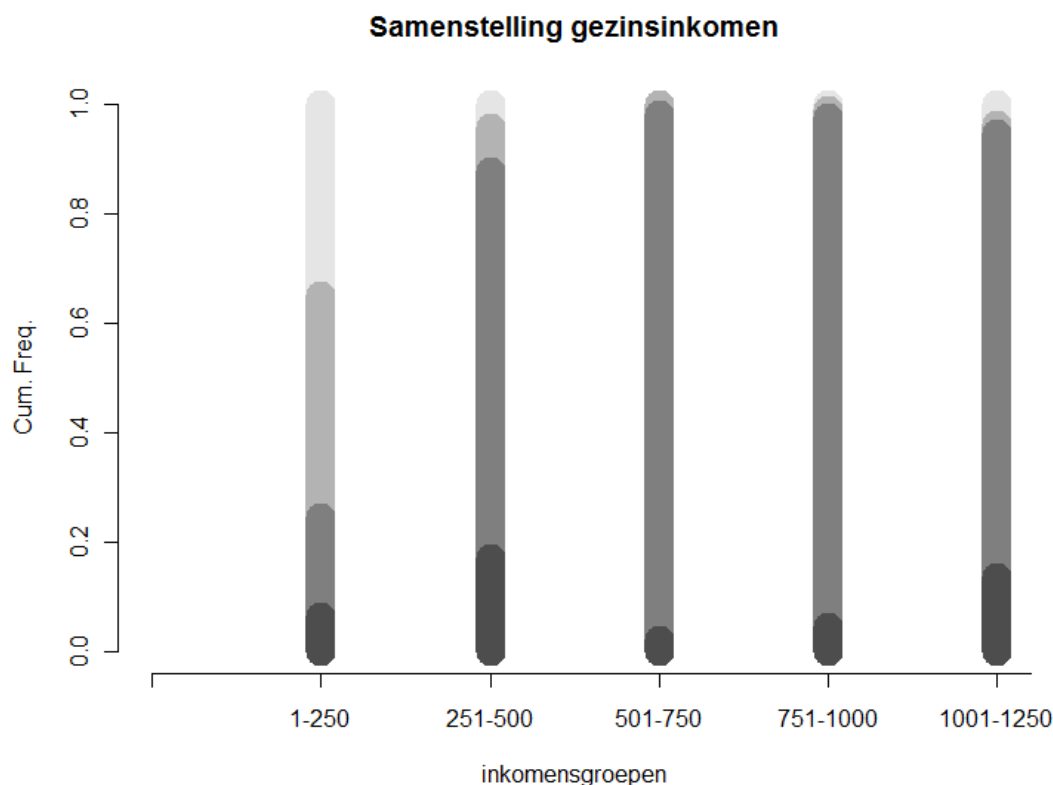
Slechts een klein gedeelte van het inkomen komt uit arbeid. Enkel voor de hoogste inkomenscategorieën (vanaf 1251 euro) ligt dit aandeel boven de 20%. Voor alle inkomenscategorieën, behalve de laagste, leveren uitkeringen het overgrote deel van het inkomen. Voor de middenste categorieën tussen 500 en

⁹ Enkel respondenten die antwoord gaven op de vraag naar *alle* bronnen werden in de analyse opgenomen.

¹⁰ Transfers zijn hier gedefinieerd als financiële overdrachten vanwege familie of vrienden.

1250 euro, vormen uitkeringen praktisch het totale gezinsinkomen. Transfers en andere bronnen spelen een grote rol bij de laagste categorie. Andere inkomsten vinden we echter ook terug in de hoogste.

Figuur 4. Samenstelling van het gezinsinkomen van dak- en thuislozen

Er is duidelijk een verband tussen de hoogte van het inkomen en de samenstelling ervan. De groep van respondenten met een extreem laag inkomen (minder dan 250 euro per maand) kan zeer weinig beroep doen op uitkeringen en tracht aan zijn levensbehoeften te voldoen door middel van een combinatie van (zeer kleine) inkomensbronnen. De groepen in het midden van de verdeling (500-1000 euro per maand) rekenen bijna volledig op uitkeringen. De hoogste inkomensgroep vult deze uitkeringen aan met inkomsten uit arbeid en andere bronnen.

1.4 De arbeidsmarktparticipatie van dak- en thuislozen in de steekproef

Eén op vijf mannen en één op twintig vrouwen verricht betaalde arbeid. Ongeveer een derde van deze werkenden heeft een gewoon contract van bepaalde of onbepaalde duur, ongeveer een derde een stageopleiding met behoud van uitkering, werk in het kader van artikel 60 of een banenplan. Nog een derde heeft een job in de informele economie ("zwartwerk"). Voor meer dan de helft van de werkenden gaat het slechts om deeltijds werk. Het maandelijks mediaan inkomen bedraagt 400 euro, terwijl een vierde van de

respondenten zelfs minder dan 120 euro per maand verdienen. Bovendien kwam het bij 18% wel eens voor dat het loon niet werd uitbetaald.

Van de respondenten die niet werken zijn meer dan de helft langer dan twee jaar werkloos. Anderzijds is slechts 10% minder dan 6 maanden werkloos.

1.5 Het onderwijsniveau van dak- en thuislozen in de steekproef

Het onderwijsniveau van de meeste daklozen ligt erg laag, maar er is grote gelijkenis tussen beide geslachten. Zowat 25% van de mannen en 31% van de vrouwen hebben geen diploma of enkel een diploma lager onderwijs. Nog eens 45% van de mannen hebben een diploma lager secundair onderwijs. Dit is het geval voor 39% van de vrouwen. Met andere woorden, ongeveer 70% van de dak- en thuislozen (mannen *en* vrouwen) verlieten het onderwijs zonder diploma hoger secundair onderwijs. Anderzijds valt het ook op dat 9% van de mannen en 6% van de vrouwen een diploma hoger onderwijs hebben.

Tabel 7. Onderwijsniveau van dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Geen diploma</i>	<i>Lager onderwijs</i>	<i>Lager Secundair</i>	<i>Hoger Secundair</i>	<i>Hoger onderwijs</i>
Totaal	10%	17%	43%	22%	8%
Mannen	11%	14%	45%	21%	9%
Vrouwen	9%	23%	39%	23%	6%

Gemiddeld gingen zowel mannen en vrouwen dan ook naar school tot ze bijna 18 werden. De minst geschoolden verlieten de schoolbanken in hun 10de levensjaar en een kwart deed dat toen ze 16 waren - vrouwen nog een jaartje vroeger.

Tabel 8. Leeftijd bij het beëindigen van het voltijds onderwijs bij dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Min.</i>	<i>1ste kwadrant</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>3de kwadrant</i>	<i>Max.</i>
Totaal	10	16	18	17.63	19	32
Mannen	10	16	18	17.98	19	32
Vrouwen	12	15	17	17.07	18	25

1.6 De gezondheid van dak- en thuislozen in de steekproef

Tabel 9 geeft een idee van de algemene gezondheidstoestand van dak- en thuislozen. Bijna 21% van de mannen beschouwt zijn algemene gezondheidstoestand als slecht tot zeer slecht. Bovendien heeft 31.7% een handicap of is langdurig ziek. Meer dan 35% voelde zich de laatste 6 maanden om gezondheidsredenen beperkt in zijn dagelijkse activiteiten.

Het gezondheidsprofiel van de vrouwen lijkt nog slechter dan dat van mannen. Ongeveer 28% schat haar gezondheidstoestand slecht tot zeer slecht in, en 46.2% is gehandicapt of langdurig ziek. Een groot deel (43.2%) heeft zich de laatste 6 maanden door gezondheidsproblemen beperkt gevoeld in de dagelijkse activiteiten.

Tabel 9. Algemene gezondheid van dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>	<i>Totaal</i>
Algemene slechte tot zeer slechte gezondheid	20.9	28.3	23.8
Gehandicapt of langdurig ziek	31.7	46.2	37.2
Beperkt of erg beperkt in de dagelijkse activiteiten	35.7	43.2	38.7

Tabel 10 analyseert enkele veel voorkomende gezondheidsproblemen. Een aanzienlijk deel van de bevolking (29,5% van de mannen en 26.6% van de vrouwen) slaapt slechts 5 uur per nacht of zelfs minder. Velen rapporteren bovendien frequente of zeer frequente slaapproblemen. Dit is het geval voor 39% van de mannen en meer dan de helft van de vrouwen. Nervositeit en eenzaamheid komen eveneens vaak tot zeer vaak voor bij respectievelijk 40% en 45% van de mannen. Bij vrouwen zijn beide problemen frequent tot zeer frequent bij 55% van de vrouwen.

Kortom, een groot deel van de dak- en thuislozen kampen met slaap- en nervositeitproblemen en een gevoel van eenzaamheid die hun gezondheidstoestand kunnen ondermijnen. Deze lijken sterker te worden aangevoeld door vrouwen dan door mannen.

Tabel 10. Specifieke gezondheidsproblemen bij dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>	<i>Totaal</i>
Slaapt minder dan 6 uur	29.5	26.6	28.2
Vaak of zeer vaak slaapproblemen	39.2	51.4	44.8
Vaak of zeer vaak nerveus of gespannen	40.4	55.1	46.1
Vaak of zeer vaak eenzaam	45.2	55.1	49.1

Tabel 11 analyseert het gebruik van slaapmiddelen, overmatige alcoholconsumptie en het gebruik van verdovende middelen. Een vijfde van zowel de mannen als de vrouwen gebruikt vaak tot zeer vaak slaapmiddelen. Overmatig alcoholgebruik komt voor bij 24.3% van de mannen en 3,8% van de vrouwen. Verdovende middelen worden zelden gebruikt door vrouwen (2.8%) en door 13.6% van de mannen.

Tabel 11. Gebruik van slaapmiddelen, alcohol en verdovende middelen bij dak- en thuislozen, naar geslacht

	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>	<i>Totaal</i>
Vaak tot zeer vaak gebruik van slaapmiddelen	21.5	20.5	21.1
Drie of meer glazen alcohol per dag	24.3	3.8	16.4
Vaak tot zeer vaak gebruik van verdovende middelen	13.6	2.8	9.4

2. Een profielschets van de leefomstandigheden van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

2.1. Het demografische profiel van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef

In de steekproef van mensen zonder wettige verblijfsvergunning zijn er slechts 15% vrouwen. Dit aandeel lag beneden de verwachte waarde, waardoor we kunnen vermoeden dat er een ondervertegenwoordiging is van vrouwen. Het kleine effectief laat dan ook in de meeste analyses niet toe de leefomstandigheden te onderscheiden naar geslacht.

Tabel 12. De leeftijd van mensen zonder wettige verblijfsvergunning in de steekproef

	<i>Minimum</i>	<i>1ste Kwadrant</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>3de Kwadrant</i>	<i>Maximum</i>
Mannen	18	29	35	35.53	40	66
Vrouwen	19	25	30	32.64	38	53
Totaal	18	29	35	35.1	40	66

De mannen in de steekproef hebben een leeftijd tussen 18 en 66 jaar, met een gemiddelde leeftijd van bijna 36. De variabiliteit in de leeftijd is vrij beperkt aangezien de helft van de mannelijke respondenten tussen de 29 en de 40 jaar is. De vrouwen in de steekproef zijn beduidend jonger. De mediane leeftijd ligt op 30 jaar, en de helft van de respondenten hebben een leeftijd tussen 25 en 38 jaar. De oudste respondente is slechts 53 jaar.

Tabel 13. Huishoudsamenstelling van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef, naar geslacht

	<i>Alleenstaand</i>	<i>2 personen</i>	<i>3 personen</i>	<i>Meer dan 3</i>
--	---------------------	-------------------	-------------------	-------------------

	<i>personen</i>			
Mannen	80.6%	5.5%	3.4%	10.5%
Vrouwen	32.0%	8.0%	20.0%	40.0%
Totaal	73.5%	5.8%	5.8%	14.9%

Meer dan 73% van de respondenten zijn alleenstaanden, in bijna 6% van de gevallen gaat het om tweepersoonshuishoudens en in 20.7% om huishoudens met minstens drie personen (Tabel 13). Tussen mannen en vrouwen is er echter een aanzienlijk verschil.

De overgrote meerderheid van de mannelijke respondenten is alleenstaand (meer dan 80%). Tweepersoonshuishoudens komen dan weer zelden voor bij mannen (5.5%). De rest (bijna 14%) leeft in een huishouden met meerdere personen. Vrouwen leven in de meeste gevallen met een gezin van minstens 3 personen (60%), terwijl slechts 32% alleenstaand is. We zien dan ook dat meer dan de helft van de vrouwen met hun kinderen wonen, terwijl dit slechts het geval is voor iets meer dan 13% van de mannen.

2.2. Woonsituatie van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef

Tabel 14 geeft aan dat ongeveer de helft van de respondenten (51.7%) een woning heeft. Ongeveer 27% verblijft in een instelling en de rest (24%) leeft op straat of in een andere woonsituatie (meestal een zeer tijdelijk logement bij familie of vrienden). Deze laatste twee woonsituaties komen echter enkel voor bij mannen. Vrouwen verblijven meestal in een woning (64%) en in mindere mate (36%) in een instelling. Van de mannen woont slechts de helft in een woning en ook het aandeel dat in een instelling verblijft is kleiner (26.6%). We herinneren er de lezer aan dat deze verdeling in grote mate het resultaat is van de contactnameprocedure waarin de instellingen een belangrijke rol speelden. Tabel 14 kan dus enkel beschouwd worden als een indicatie van de woonsituatie van de doelgroep.

Tabel 14. De woonsituatie van dak- en thuislozen in de steekproef

	Instelling	Woning	Op straat	Andere
Mannen	26.2%	49.6%	17.2%	6.8%
Vrouwen	36%	64%	0%	0%
Totaal	27.6%	51.7%	17.2%	6.8%

In de rest van deze sectie gaan we dieper in op de kenmerken van elk van de woonsituaties. Door het kleine aantal vrouwen in de steekproef is het niet mogelijk hierin een onderscheid te maken naar geslacht. De situatie van daklozen werd, omwille van het kleine effectief, in sectie 1.2 besproken, zonder onderscheid te maken tussen mensen met of zonder wettige verblijfspapieren.

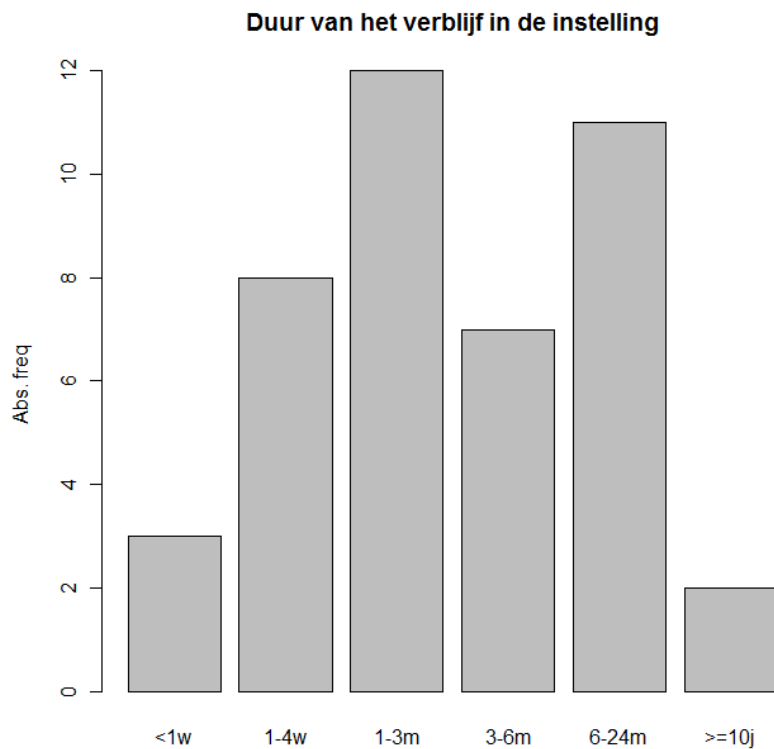
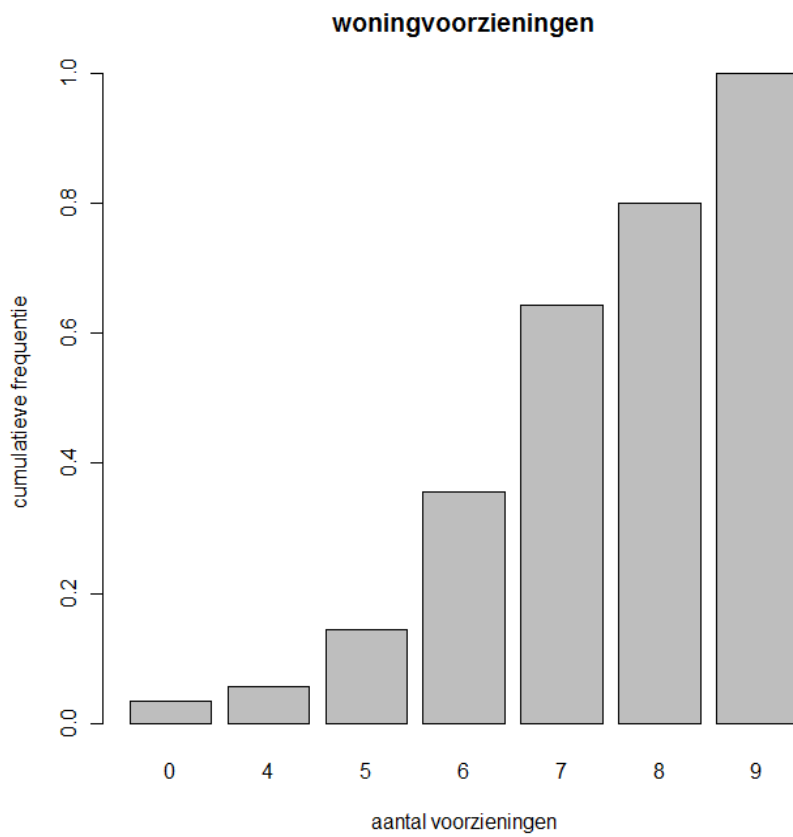

Fig.7.5. Duur van het verblijf in een instelling van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

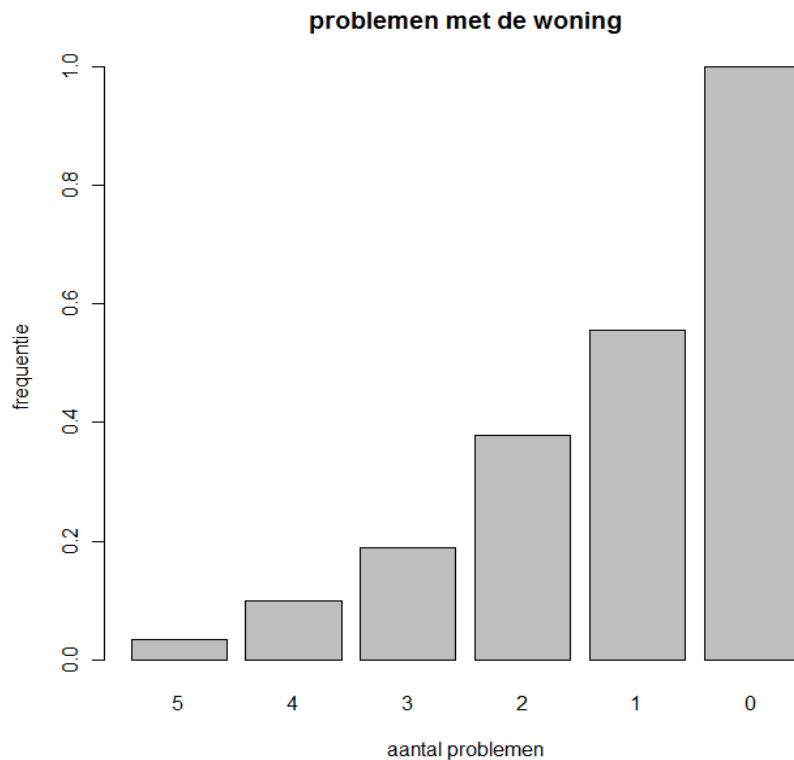
Figuur 5 toont aan dat de duur van het verblijf in een instelling erg variabel is. Voor ongeveer de helft is het verblijf langer dan drie maanden, maar een verblijf van langer dan twee jaar vormt toch een uitzondering. Een verblijf in een instelling kan dus van eerder transitoire aard zijn (na de aankomst in België), maar de situatie kan ook aanslepen als de verblijfsvergunning die verandering kan brengen, op zich laat wachten. Meer dan 83% verblijft elke nacht in het opvangcentrum, de rest tussen de vier en zes keer per week. De overgrote meerderheid (80.4%) betaalt *niet* voor de overnachting. De anderen betalen bijna allen minder dan 9 euro per nacht. Ongeveer 35% werkt of klust in ruil voor de overnachting.

Mensen die in een woning verblijven betrekken meestal een gemeubelde studio (65%), en 20% woont in een appartement met meerdere kamers, al dan niet gemeubeld. De overigen wonen in een huis. Voor niet alleenstaande personen is deze woning meestal erg klein: elke kamer moet gedeeld worden met gemiddeld iets meer dan twee personen.

Figuur 6. Cumulatieve relatieve frequentie van het aantal basisvoorzieningen in de woning van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

Figuur 6 geeft weer dat slechts 20% van de respondenten in een woning leeft waarin alle basisvoorzieningen voorhanden zijn. Deze basisvoorzieningen betreffen bad of douche, toilet met doorspoeling in de woning zelf, een fornuis, verwarming, centrale verwarming, stromend water, warm stromend water, matras (zonder bed), bed. Ongeveer 40% mist minstens drie van de negen basisvoorzieningen. Bovendien heeft meer dan de helft van de respondenten minstens één ernstig probleem met zijn woning; voor bijna 40 zijn dat er minstens twee (Figuur 7). Ernstige problemen zijn een lekkend dak, vochtige muur of vloer, rottend raamwerk, een te kleine woning of een te donkere woning.

Figuur 7. Cumulatieve relatieve frequentie van het aantal problemen met de woning van mensen zonder wettige verblijfspapieren

De huurprijs, al dan niet met bijkomende kosten, ligt tussen 30 euro en 600 euro per maand. Gemiddeld betalen mensen zonder wettige verblijfsvergunning 312 euro per maand. Voor 60% gaat het om de totale woonkost. De anderen hebben extra woonkosten¹¹. Ongeveer 43% beweert de huur en bijkomende kosten moeilijk of zeer moeilijk te kunnen betalen.

In vele gevallen is de woning slechts tijdelijk: een kwart van de respondenten is minstens één keer verhuisd tijdens de laatste 6 maanden en 12% deed dit meer dan eens.

2.3. Het inkomen van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

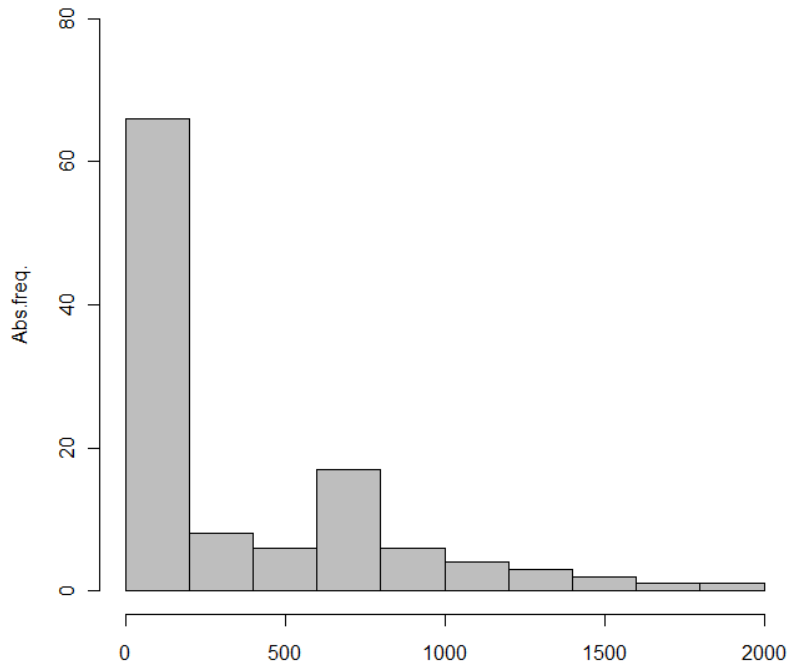
Figuur 8 toont aan dat het inkomen van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning bijzonder laag ligt. Het modale inkomen ligt onder de 200 euro per maand. Bij de helft van de respondenten ligt dit zelfs lager dan 145 euro (tabel 15). Driekwart heeft een inkomen van minder dan 723 euro¹².

¹¹ Water, elektriciteit, gas, stookolie, steenkool, onderhoud gemeenschappelijke delen, kleine herstellingen, verzekeringen, ophalen van vuilnis

¹² De analyse is gebaseerd op de directe vraag naar het gezinsinkomen. Gezien het geringe aantal vrouwen in de groep is een analyse volgens geslacht niet mogelijk.

Totale gezinsinkomen

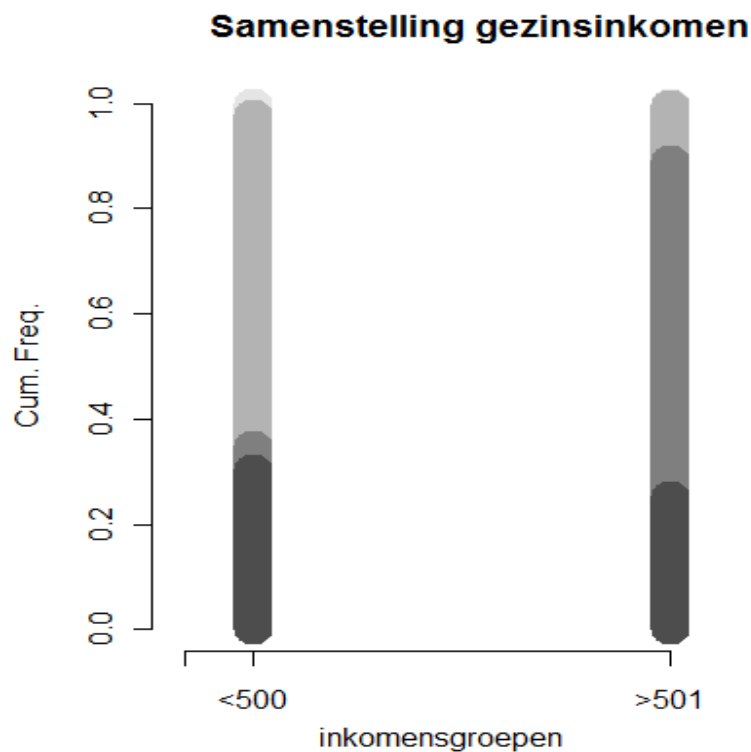
Figuur 8. Inkomensverdeling bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

Tabel 15. Inkomensverdeling bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

<i>Min.</i>	<i>1ste kwadrant</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>3de kwadrant</i>	<i>Maximum</i>
10	40	145	381.6	723	1900

Figuur 9 geeft de samenstelling van het gezinsinkomen weer. Deze analyse is gebaseerd op de vraag naar het inkomen uit verschillende bronnen en beperkt zich tot dat deel van de respondenten dat aangeeft een inkomen te hebben uit minstens één van de vermelde bronnen¹³. Bovendien hebben we ook de respondenten met een tijdelijke verblijfsvergunning uit de steekproef verwijderd, omdat hun aanwezigheid in de steekproef het aandeel van uitkeringen en ook dat van werk zou kunnen overschatten. Mensen zonder papieren hebben uiteraard persoonlijk geen recht op een uitkering, terwijl sommige personen met een tijdelijke verblijfsvergunning dat wel hebben. Van donker naar licht geven de staafjes het aandeel van het inkomen uit arbeid, uitkeringen, transfers en andere door de respondent te vermelden bronnen aan.

¹³ Enkel respondenten die antwoord gaven op de vraag naar *alle* bronnen werden in de analyse opgenomen.

Figuur 9. Samenstelling van het gezinsinkomen van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

We observeren dat bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning met een gezinsinkomen lager dan 500 euro, inkomens uit arbeid en transfers een belangrijke bijdrage leveren. Bij respondenten met een inkomen hoger dan 500 euro spelen uitkeringen de belangrijkste rol, aangevuld vooral door transfers en door arbeid.

2.4. De arbeidsmarktparticipatie van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef

20.2% van de mensen zonder wettige verblijfsvergunning werken. Slechts twee respondenten hebben een gewoon contract van bepaalde of onbepaalde duur. De rest heeft een job in de informele economie ("zwartwerk"). Voor driekwart van de respondenten gaat het slechts om deeltijds werk. Het mediaan maandelijks loon bedraagt 200 euro en driekwart van de respondenten moet het met minder dan 400 euro stellen. Bovendien kwam het bij 30% wel eens voor dat het loon niet werd uitbetaald¹⁴.

Van de respondenten die niet werken is ongeveer 12% al langer dan 10 jaar zonder werk en meer dan de helft langer dan twee jaar werkloos. Slechts 14% is minder dan 6 maanden werkloos.

¹⁴ Respondenten met tijdelijke verblijfspapieren werden uit de analyse verwijderd omdat zij de resultaten vertekenden.

2.5. Het onderwijsniveau van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef

Tabel 16 geeft aan dat het onderwijsniveau van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning relatief laag ligt, maar dat dit niet voor de hele groep het geval is. Ongeveer 31% van de respondenten heeft geen diploma of enkel een diploma lager onderwijs. Nog eens bijna 30% heeft enkel een diploma lager secundair onderwijs. Met andere woorden, ongeveer 60% van de mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning verlieten de schoolbanken zonder diploma hoger secundair onderwijs. Anderzijds heeft ook een aanzienlijk aandeel (16.5%) een diploma hoger onderwijs op zak. Uiteraard betekent dit nog niet dat deze diploma's in België erkend zijn.

Tabel 16. Onderwijsniveau van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

%	<i>Geen diploma</i>	<i>Lager onderwijs</i>	<i>Lager Secundair</i>	<i>Hoger Secundair</i>	<i>Hoger onderwijs</i>
	18.9%	12.4%	29.4%	22.8%	16.5%

Gemiddeld gingen mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning naar school tot hun 18de levensjaar, maar één vierde ging naar school tot na zijn 21ste (Tabel 17).

Tabel 17. Leeftijd van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning bij het beëindigen van het voltijds onderwijs

<i>Min.</i>	<i>1ste kwadrant</i>	<i>Mediaan</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>3de kwadrant</i>	<i>Max.</i>
8	16	18	18.87	21	67

2.6. De gezondheid van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning in de steekproef

Tabel 18 beschrijft de algemene gezondheidstoestand van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning. 37% vindt dat hij in het algemeen een slechte tot zeer slechte gezondheid heeft en 27% heeft een handicap of is langdurig ziek. Meer dan 23% voelde zich de laatste 6 maanden om gezondheidsredenen beperkt in zijn dagelijkse activiteiten.

Tabel 18 Algemene gezondheid van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

<i>Indicator</i>	%
Algemene slechte tot zeer slechte gezondheid	37.1%
Gehandicapt of langdurig ziek	27.3%
Beperkt of erg beperkt in de dagelijkse activiteiten	23.2%

Tabel 19 geeft de frequentie van enkele veel voorkomende gezondheidsproblemen weer. Een aanzienlijk deel van de bevroagde groep (27%) slaapt slechts 5 uur per nacht of zelfs minder. Bijna 40% rapporteert ook frequente of zeer frequente slaapproblemen. Nervositeit en eenzaamheid komen eveneens vaak tot zeer vaak voor bij respectievelijk 58.2% en 56.3% van de respondenten.

Tabel 19. Specifieke gezondheidsproblemen bij mensen zonder wettige verblijfsvergunning

<i>Indicator</i>	<i>%</i>
Slaapt minder dan 6 uur	27%
Vaak of zeer vaak slaapproblemen	39.3%
Vaak of zeer vaak nerveus of gespannen	58.2%
Vaak of zeer vaak eenzaam	56.3%

Tabel 20 analyseert het gebruik van slaapmiddelen, overmatige alcoholconsumptie en het gebruik van verdovende middelen. Ongeveer 14% van de respondenten gebruikt slaapmiddelen, 7.4% drinkt meer dan drie glazen alcohol per dag en slechts 2.1% gebruikt vaak verdovende middelen.

Tabel 20. Gebruik van slaapmiddelen, alcohol en verdovende middelen bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning

<i>Indicator</i>	<i>%</i>
Vaak tot zeer vaak gebruik van slaapmiddelen	14.1%
Drie of meer glazen alcohol per dag	7.4%
Vaak tot zeer vaak gebruik van verdovende middelen	2.1%

Tenslotte biedt de bevraging inzicht in het gebruik van het systeem van dringende medische zorgverlening voor mensen zonder wettelijke verblijfspapieren. Meer dan de helft van de respondenten (53%) stelde het systeem te kennen. Driekwart van de respondenten die het systeem kenden, had er ook effectief van gebruik gemaakt. Ongeveer 60% was hierover tevreden tot zeer tevreden.

3. Besluit

In deze paper stelden we een profielschets op met daarbij enkele elementen over de leefomstandigheden van dak- en thuislozen en van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning. Deze analyse gaf inzicht in hun woonsituatie, inkomen, arbeidsmarktparticipatie, onderwijsniveau en gezondheid. We kunnen besluiten dat er overeenkomsten zijn tussen beide doelgroepen, maar dat er ook aanzienlijke verschillen zijn.

- Inzake woonsituatie kunnen we besluiten:
  - Een aanzienlijk deel van de mensen zonder verblijfsvergunning hebben een woning (bv. in hun thuisland), maar zij zijn ook vaak thuis- of dakloos.
  - De woning van mensen zonder verblijfsvergunning is vaak klein, niet voorzien van de basisvoorzieningen en vertoont ernstige gebreken.
  - Mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning betalen doorgaans niets of zeer weinig voor hun verblijf in een instelling (wellicht omdat iemand anders voor hen betaalt), terwijl dit wel het geval is voor andere thuislozen.
  - Daklozen hebben heel vaak geen toegang tot de meest levensnoodzakelijke basisvoorzieningen, zoals drinkwater, toilet of wasgelegenheid.
- Qua inkomen kunnen we besluiten:
  - Er bestaat een zekere variabiliteit in het inkomen van dak- en thuislozen, maar zelden overschrijdt het 1000 euro per maand. Er is een concentratie van een inkomen lager dan 200 euro als geen beroep wordt gedaan op uitkeringen en tussen 500 en 1000 euro indien men kan rekenen op een uitkering.
  - Er bestaat weinig variabiliteit in het inkomen van mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning dat zich voor de helft concentreert onder 145 euro per maand. Een uitkering van een gezinslid verhoogt het inkomen aanzienlijk. Het inkomen is samengesteld uit arbeid, uitkeringen en transfers.
- Op gebied van arbeidsparticipatie kunnen we besluiten dat:
  - Bijna één vijfde van de mannelijke dak- en thuislozen en van alle mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning werkt.
  - Twee derden van de werkende dak- en thuislozen hebben een formeel werkcontract. Mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning hebben enkel toegang tot de informele sector. Lonen liggen erg laag en het gebeurt bovendien dat deze niet worden uitbetaald.
- Inzake onderwijs valt op:
  - Ongeveer 70% van de dak- en thuislozen en 60% van de mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning heeft geen diploma hoger secundair onderwijs
- Op het vlak van gezondheid stellen we vast:
  - Een vierde van de dak- en thuislozen en meer dan een derde van de mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning schatten hun algemene gezondheidstoestand slecht tot zeer slecht in. Als de zelfinschatting hier even 'optimistisch' is als die m.b.t. bestaanszekerheid, moet dit als een onderschatting beschouwd worden.
  - Slaapproblemen, nervositeit en eenzaamheid zijn problemen die vaak voorkomen in beide groepen
  - Overmatig gebruik van slaapmiddelen (21,1%), alcohol (16,4%) en narcotica (9,4%) komt nogal frequent voor bij de dak- en thuislozenbevolking (vooral bij mannen). Deze problemen stellen zich in veel beperktere mate bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning.